

בס"ד פרשות אחרי מות - קדושים: האם יש למנות שנות ערלה בפסיפלורה

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה (יט, כג), שכשנוטעים עץ מאכל בארץ ישראל אסור לאכל מפריו בשלוש שנים הראשונות, ובטעם האיסור הביאו הפרשנים מספר אפשרויות: **הרמב"ם** (מורה ג, לז) כשיטתו בהרבה מצוות סבר, שעובדי עבודה זרה היו עושים פולחן בפירות בשלוש שנים הראשונות, לכן אסרה התורה את השימוש בפירות בשנים אלו שלא ימשכו אחרי העבודה זרה.

הרמב"ן בפירושו לתורה (שם) העלה שתי אפשרויות נוספות: את הפרי הראשון שגדל יש להביא לקב"ה (כי כך ראוי), ובשלוש השנים הראשונות הפרי גרוע ולא ראוי להביאו. כמו כן, בשלוש השנים הראשונות הפרי גרוע ומזיק לגוף, לכן אסרה אותו התורה (וכשיטתו במספר מקומות, שהתורה אסרה דברים המזיקים באכילה), ובלשון:

"וטעם המצווה הזאת, לכבד את ה' מראשית כל תבואתנו מפרי העץ ותבואת הכרם ולא נאכל מהם עד שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה'. והנה אין הפרי בתוך שלש שנים ראוי להקריבו לפני השם הנכבד. ואמת הדבר עוד, כי הפרי בתחילת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאוד מזיק לגוף ואיננו טוב לאכלה, כדג שאין לו קשקשת (לעיל יא ט) "

בעקבות העיסוק בדיני ערלה בפרשה, נעסוק השבוע בשאלה האם יש להמתין שנות ערלה בפסיפלורה, בחציל ופאפיה. כפי שנראה שאלה זו תלויה במחלוקת הראשונים כיצד קובעים מתי פרי נחשב פרי שברכתו "העץ", ומתי ברכתו "האדמה". מתוך כך נראה גם במהלך הדיון, את מחלוקת הראשונים בשאלה מה מברכים על בננה, ולבסוף האם יש לשמור ערלה בעץ שגדל בנס.

הגדרת עץ

כאמור, כדי להכריע בשאלה האם ערלה נוהגת בפסיפלורה, יש לברר האם היא נחשבת עץ או ירק שכן בירקות לא נוהג דין ערלה (ובלשון התורה 'ונטעתם כל עץ מאכל'). הגמרא במסכת ברכות (מ ע"א) כותבת, שכל פרי שה'גוזא' שלו נשאר משנה לשנה ברכתו בורא פרי העץ, ואם הוא לא נשאר ברכתו בורא פרי האדמה. מה פירוש המילה 'גוזא'? נחלקו הראשונים:

א. **הרא"ש** (ו, כג) ביאר שכונת הגמרא לומר, שכל פרי שצריכים לזורעו מחדש כל שנה, ברכתו אדמה, ופרי שאין צריך לזורעו ברכתו בורא פרי העץ. לפי שיטתו עולה, שעל הבננה יש לברך בורא פרי העץ (ויש לספור שנות ערלה), כי אמנם הגזע מת כל שנה, אבל מכיון שאין צורך לזרעה מחדש והיא מעלה גזע חדש מתוך השורשים - דינה כעץ, ובלשון:

"ובגמרא קאמר, כל דבר שעושה פירות משנה לשנה נקרא עץ, אבל כל דבר שצריך לזורעו בכל שנה נקרא פרי הארץ. ועוד אומר סימן אחר בתוספתא (דכלאים פרק ג) כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברך עליו בורא פרי האדמה, וכל שמוציא עליו מענפיו אילן הוא, ומברכין עליו בורא פרי העץ."

ב. **המרדכי** (ס' קלא) הביא בשם **הגאונים**, פירוש החולק על שיטת הרא"ש. הם טענו, שלא די שהשורשים יישארו משנה לשנה כדי שהברכה תהיה בורא פרי העץ, אלא צריך גם שהגזע והענפים יישארו משנה לשנה. לפי שיטתם עולה, שעל בננה יש לברך בורא פרי האדמה (ולא צריך למנות שני ערלה), שהרי הגזע לא שורד משנה לשנה.

עוד הוסיף **הטור** (או"ח רג) הגדרה נוספת על פי התוספתא (כלאים ג, ג), שגם אם יש פרי שנשאר משנה לשנה ולא צריך לזורעו שוב, אם כל העלים יוצאים מנקודה אחת (כמו בלימונית ובדשא) - ברכתו בורא האדמה, ואין למנות שני ערלה. הסברא לפסק זה, שעץ מורכב מגזע מרכזי שעליו גדלים עלים, ולא מהרבה עלים שיוצאים מהאדמה (עיין בדף לפרשת תצווה שנה ב' וד').

ערלה בחצילים

להלכה פסק **השולחן ערוך** (שם, ב) כדעת המרדכי, שברכתם של התותים (שהתהליך המתרחש בהם דומה לבננה) אדמה, מכיון שהגזע לא שורד משנה לשנה. משום כך גם לא נוהג בהם דין ערלה, ואפשר לאוכלם בשנה הראשונה. כמו כן הוסיף **הרמ"א** את דברי הטור, שכל עץ שהעלים יוצאים מנקודה אחת דינו כעשב, ברכתו אדמה, ואין צורך למנות שנות ערלה.

א. בהתאם לכך, בפשטות יש גם למנות שנות ערלה בחצילים, שהרי השיח מתקיים משנה לשנה, ואכן כך פסק להלכה **הכפתור ופרח** (פרק נו). אמנם **רב האי גאון** (מובא ברדב"ז ג, תקלא) כתב שברכתו של החציל אדמה ואין למנות בו שנות ערלה, מכיון שבחורף כל העץ מתייבש, אך למעשה החציל הנמצא כיום לא מתייבש - כך שלא עליו דיבר רב האי גאון. ובלשון של הפרי חדש:

"ומתוך כך מסתברא לעניותנו, שהפרי הנאכל הרבה בארץ הצבי ובארץ אנדלוס ושמם אל בדאנגאן ובלשון לעז אל ברגניאש, שהם אסורות לעולם משום ערלה. שהרי הוא פרי אילן שאין עלים עולין לו מעיקרו וגזעו מחליף ולעולם יצטרך לזרעו ולנטעו בכל שנה ושנה."

ב. למרות זאת, לא מעט פוסקים ראו שהעם נוהג לאכול חצילים בלי להמתין שני ערלה, נקטו בעקבות כך שאין צורך למנות שנות ערלה בחציל, וברכתו אדמה, וביניהם **החיד"א** (ברכי יוסף י"ד רצד), **הרב אליהו** (מאמר מרדכי ג, י) בעקבותיו, וכן **החזון איש** (ערלה ס' יב), **והרב עובדיה** (יחזקאל דעת ד, נב). על מנת ליישב את מנהג העולם, שלכאורה סותר את דברי הגמרא העלו מספר אפשרויות:

אפשרות ראשונה: הרדב"ז (ג, תקלא) חידש, שכל עץ שמוציא פירות בשנה הראשונה לזריעתו, אינו נחשב עץ אלא שיח, ומכיון שהחציל מוציא פירות בשנה הראשונה לזריעתו - אין צורך לשמור ערלה (וכן יש לברך עליו בורא פרי האדמה). גם **החיד"א** (ברכי יוסף שם) כתב שהאר"י ותלמידיו היו אוכלים חציל, ולכן פסק שיש לסמוך על דעת הרדב"ז.

אפשרות שנייה: סברא נוספת להקל הביא **החזון איש** (שם), שלא ייתכן למנות שני ערלה בעץ שחי פחות מארבע שנים, שכן אם ימנו שני ערלה יוצר מצב שיאסר כל שנותיו. מעין ראייה לדבריו הביאו מהגמרא בפסחים הכותבת, שרק במאכל שאפשר לעבור עליו באיסור חמץ, אפשר להכין ממנו מצה. כן רק בדבר שניתן אפשרות לאוכלו למרות איסור ערלה, שייך בו איסור ערלה¹.

¹ עוד הוסיפו הפוסקים מספר טעמים להקל, כגון שגזעו של החציל חלול ובעצים אין הדבר כך, וכן שלחלק מהדעות ערלה בזמן הזה מדרבנן.

כאמור, החזון איש כתב שאפשר לסמוך על התנאי שכל עץ שאינו חי יותר משלוש שנים פטור מערלה. אמנם, על הטעם של הרדב"ז והחיד"א (שנקטו אותו להלכה גם הרב עובדיה והרב אליהו) שכל עץ שמוציא פירות בשנה הראשונה נחשב למעשה שיח ופטור מערלה החזון איש לא סמך, מכיוון שאין לו מקור בגמרא או בראשונים.

משום כך לשיטתו (ובניגוד לשיטתם) הפסיפלורה, למרות שלא מתקיימת הרבה מאוד שנים, אך בכל זאת יותר משלוש שנים, דינה כעץ, היא חייבת בערלה וברכתה בורא פרי העץ. גם הרב **וואזנר** (ו, קסה), על אף שכתב שהסומך על דעת החיד"א שהפסיפלורה דינה כירק אין למחות בו, מכל מקום למעשה סבר כחזון איש - שאין לסמוך רק על התנאי שהעץ מוציא פירות בשנה הראשונה. בטעם הדבר שלא קיבל את דברי החיד"א כתב, שהגמרא במסכת סוטה (מג ע"ב) פוסקת, שנטיעה הקטנה מטפח, חייבת בערלה בכל השנים, כיוון שהרואים את בעל הבית אוכל מהפירות, יחשבו שמדובר בעץ בשנתו הראשונה שחייב בערלה. מוכח מכאן, שעצים אכן מוציאים פירות בשנה הראשונה ולכן גזרו חז"ל מחשש שמא יטעו, וכך סיכם את הדברים ביחס לפאפיה:

"וכך אני נוהג בעניי בהוראה אף על פי שידענא דאיכא (=שיש) רבנים דמקילים לגמרי, דודאי איסור ערלה בפאפאי הוא ספק דאורייתא נוטה לוודאי איסור, איברא (=אמנם) מפני כבוד קדושת תורת הגאון רב פעלים דהקיל בה לכתחילה על פי יסודות יש לו עמוד לסמוך עליו ולא מחינן ביה, ויהי רצון שאל יצא מכשול תחת ידי."

כמו כן כפי שכתבו המומחים (עיין למשל אמונתך עיתון 26), אי אפשר לצרף כסברא להקל את דעת המהר"ם אלשיך אותה הביא הברכי יוסף (שם), שכל עץ שפירותיו עם השנים מתמעטים נחשב שיח (עיין שם בטעמו), מכיוון שהפסיפלורה מצד עצמה יכולה לתת פירות טובים בכל שנתייה, ורק בגלל סיבות צדדיות כמו תנאי גידול לא אידאליים יורדת איכות הפירות (ועיין הערה²).

ערלה בסברס

נקודה נוספת בה דנו המפרשים, היא האם צריך יש לברך בורא פרי העץ ולשמור ערלה בסברס ('צבר'). לכאורה, יש לברך בורא פרי העץ, שהרי אין צורך לזרעו כל שנה. למרות זאת, **רבי מנחם** (תוספות ברכות מ ע"א) סבר בעקבות הירושלמי בכלאים (פרק ה') הכותב שעל כל מיני האטד, דהיינו הקוצים, יש לברך בורא פרי האדמה - שגם הסברס הנחשב סוג של קוץ, ברכתו אדמה. רוב המפרשים חלקו וסברו, שגם על הסברס יש לברך בורא פרי העץ ולשמור ערלה, וכן נקטו להלכה הרב **וואזנר** (ד, כד) והרב **עובדיה** (יחזק דעת ב, כא). בטעם הדבר שלא מדובר בקוץ עליו דיבר הירושלמי כתבו, שהירושלמי מדבר רק על קוצים שאין פירותיהם מיועדים לאכילה, אבל קוצים שפירותיהם מיועדים לאכילה - ברכתם בורא פרי העץ ויש לשמור ערלה.

ערלה בעץ ניסי

בעבר (וישלה שנה ג') ראינו שנחלקו המפרשים בשאלה, האם האבות קיימו את כל התורה כולה. לכאורה לסוברים שהאבות ממש קיימו את המצוות (ובהנחה שגם נח קיים) קשה, כיצד נח אכל מהכרם ששתל? הרי עליו לחכות שני ערלה! כמו כן לכל הפוסקים קשה, כיצד רבי שמעון בר יוחאי ובנו רבי אליעזר אכלו מעץ החרובים שגדל במערה אם יש לחכות שני ערלה?

א. אפשרות ראשונה ליישב כתבו חלק מהפרשנים, שאכן בעץ חרובים של רבי שמעון היה דין ערלה, אלא שכפי שכותבת הגמרא במסכת סנהדרין (עד ע"א) אם לא מדובר בשעת השמד או בפרהסיא, למעט במקרים של עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים - יש (ולרמב"ם אף חובה) לעבור על איסורים בשביל להישאר בחיים.

ב. **הילקוט יוסף** (ערלה א, ג) דחה את הפירוש הראשון, מכיוון שכפי שכותבת הגמרא בסנהדרין (נט ע"ב) 'אין דבר טמא יורד מהשמים', כך לא ייתכן שהקב"ה גרם לרבי שמעון בר יוחאי לאכול פירות ערלה, גם אם מדובר בפיקוח נפש שמותר. משום כך כתב לתרץ, שאיסור ערלה נוהג רק בעצים שנשתלו כרגיל, ולא בעצים שגדלו באופן ניסי (ועיין בשיעור הרב אשר וייס בעניין זה), ובלשונו: "ולכן צריך לומר דבעץ של נס לא חשיב כלל עץ שאסרה התורה משום ערלה, ועל כורחנו לומר כן, דאם נעשה לו נס לא יכשילנו הקב"ה באיסור, וכמו שאמרו כיוצא בזה בסנהדרין אין דבר טמא יורד מן השמים. והוא הדין בעץ החרובים שהצמיח לו ה' יתברך שיאכל, דבוודאי היה זה עץ כשר לאכילה, וכן גבי השמן של השונמית דבוודאי הוא דבר מתוקן."

השלכה למחלוקת

א. כיצד ניתן לדחות את קושיית הילקוט יוסף? אפשר שמחלוקת זו תלויה במחלוקת כיצד להתייחס למושג החטא בעולם. אפשרות ראשונה הנוטה יותר לעולם המקובלים סוברת, שבדבר הגורם לחטא יש משהו מהותי פנימי פגום. לכן גם אם היה מותר לרבי שמעון בר יוחאי לאכול מפירות הערלה בגלל פיקוח נפש, מכל מקום לא ייתכן שהקב"ה היה גורם לו לאכול משהו שבמהותו אסור. ב. לעומת זאת יש שסברו, שלמעשה אין הבדל מהותי בין החזיר והערלה האסורים באכילה, לבין הכבשה והדבש המותרים - ההבדל היחיד ביניהם הוא שאלו אלוקים אסור באכילה, ואלו אלוקים היתר. משום כך, אין מניעה לומר שהקב"ה נתן לרבי שמעון בר יוחאי פירות שדינם ערלה - מדובר במצב של פיקוח נפש, שבו איסור ערלה כלל לא נאמר.

השלכה הלכתית למחלוקת בתפיסת החטא, יש בדברי **האור זרוע** (יולדת ס' קח). כפי שראינו בעבר (תולדות שנה ב'), נחלקו הרמב"ם והתוספות האם מותר למסור את הנפש גם בשביל עבירה שאין חובה להיהרג בשבילה. האור זרוע הביא גישה שלישית הסוברת, שדווקא במאכלות אסורים, עליהם אומרת הגמרא שהאוכלם 'מטמטמת נפשו' מותר להחמיר ולהיהרג, מכיוון שאין זה משנה שהאכילה נעשית בהיתר, מכל מקום בפועל נפשו הטמטמה - וברור שהבין שלפחות במאכלות אסורות הבעיה מהותית.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² לכאורה יש מקום להקל בדינה של הפסיפלורה בגלל שרבים נוהגים לשתמש כגדר, תכסה גדרות ברזל וכדומה, וכפי שפסק השולחן ערוך (יו"ד רצד, כד). אלא שלמעשה נראה לא כך, מכיוון שכפי שכתבו האחרונים (עיין למשל דרך אמונה מעשר שני י, יא) רק במקרה בו כוונת השותל רק לגדר (או לפחות רוב כוונתו), הפרי פטור מערלה, מה שאין כן בפסיפלורה שלרוב שותלים גם בשביל הפירות.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com